

УДК 378.091:378.4

Василь Г. Кремень

Національна академія педагогічних наук України

ТРАНСФОРМАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КЛАСИЧНОЇ МОДЕЛІ УНІВЕРСИТЕТУ

Стаття присвячена розгляду основних викликів, які постали перед університетською освітою в XXI ст. Одним з таких викликів є інноваційний характер сучасної цивілізації. Відповіддю на цей виклик стало поширення моделі дослідницького університету. Іншим важливим викликом є комерціалізація університетського життя в контексті глобалізації. Підприємницький та корпоративний університети можуть розглядатися в якості форм університетської діяльності, які виникли внаслідок відповідних процесів.

Ключові слова: університет, дослідницький університет, підприємницький університет, корпоративний університет, комерціалізація, інноваційний характер цивілізації.

Василий Г. Кремень

Национальная академия педагогических наук Украины

ТРАНСФОРМАЦИОННЫЙ ПОТЕНЦИАЛ КЛАССИЧЕСКОЙ МОДЕЛИ УНИВЕРСИТЕТА

Статья посвящена рассмотрению основных вызовов, стоящих перед университетским образованием в XXI веке. Одним из таких вызовов является инновационный характер современной цивилизации. Ответом на этот вызов стало распространение модели исследовательского университета. Другим важным вызовом является коммерциализация университетской жизни в контексте глобализации. Предпринимательский и корпоративный университеты могут рассматриваться в качестве форм университетской деятельности, которые возникли в результате соответствующих процессов.

Ключевые слова: университет, исследовательский университет, предпринимательский университет, корпоративный университет, коммерциализация, инновационный характер цивилизации.

Vasyl G. Kremen

National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

TRANSFORMATIVE POTENTIAL OF THE CLASSICAL MODEL OF A UNIVERSITY

The paper is devoted to the major challenges to University education in the 21st century. One of these challenges is the innovative character of modern civilization. The response to this challenge has been the development of the research University model. Another important challenge is the commercialization of University life in the context of globalization. Entrepreneurial and corporate universities might be considered as forms of University activities that emerged in the response to these challenges.

Keywords: University, research University, entrepreneurial University, corporate University, commercialization, innovative character of civilization.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями Сучасний глобальний світ перебуває у динаміці, і університет, одна з найстаріших соціальних інституцій європейської цивілізації, не може стояти осторонь цих радикальних, доленосних, а часом навіть драматичних, змін. Кілька десятиліть тому один з провідних філософів XX сторіччя Ганс-Георг Гадамер відзначав: «Ідея Університету, – в

тій формі, в якій вона розвинулася за два останні століття, – насправді всюди означала перехід від *doctrina* до дослідження, або ж, повторюючи визначення Вільгельма фон Гумбольдта, – перехід до «науки, яка ще не зовсім знайдена» [2, с. 170].

Аналіз останніх публікацій по проблемі Свого часу класична модель університету постала з доробку представників німецької класичної філософії, що був творчо опрацьований Вільгельмом фон Гумбольдтом та прислужився створенню у 1810 р. Берлінського університету. Як зазначає Герберт Шнедельбах: «Цю модель було названо університетом Гумбольдта, бо структура та його основні завдання були сформульовані та реалізовані Вільгельмом фон Гумбольдтом, який працював на посаді «начальника секцій з культури, суспільного викладання та медичних закладів» в чині таємного державного радника. Заснуванню Берлінського університету передували програмні твори Шеллінга, Фіхте, Шлеєрмахера, Штеффена та інших, тому концепцію Гумбольдта можна розглядати як продуктивний синтез відповідних ідей. Берлінський університет, першим ректором якого був Фіхте, постав не внаслідок реформи, а як справжнє новоутворення» [7, с. 2]. Сам Вільгельм фон Гумбольдт в роботі «Про внутрішню та зовнішню організацію вищих навчальних закладів у Берліні» підкреслював: «Підвалиною внутрішньої організації вищих наукових закладів є дотримання принципу, за яким науку треба сприймати як щось, ще не з'ясоване й остаточно нез'ясоване. Пошук такої науки триватиме завжди» [3, с. 27].

Невирішені частини дослідження Принципова невизначеність науки, зведення її до постійного творчого пошуку, який виключає будь-який догматизм та ідеологічну ангажованість, став особливо актуальним в наш час. Мабуть, в цьому і полягає місія саме класичної моделі університету – постійно надихати на подальший розвиток, відкривати нові горизонти буття та пізнання, знаходити визначальні сенси – як на особистісному, так і на соціальному рівні. Навчання та дослідження, ці два головні виміри університетської діяльності, ідентифіковані Вільгельмом фон Гумбольдтом, перетворюються при цьому на захоплююче інтелектуальне та духовне дійство, у якому відкривається сутність людської культури та її визначальне призначення.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування Американський дослідник Джон Скот виокремлює три головні принципи, що слугують своєрідним фундаментом класичної гумбольдтівської моделі університету: по-перше, це принцип єдності навчання та дослідження; по-друге, принцип академічної свободи, що включає як свободу навчання, так і свободу викладання; і, нарешті, по-третє – принцип самодостатності кожної з наукових дисциплін, який стверджує чистоту дослідження [21, с. 20]. Аналіз цих принципів доводить, що перші два цілком зберігають фундаментальне значення і в наш час, та власне визначають онтологічні підвалини інституційного буття університету. А ось третій принцип, в умовах поширення трансдисциплінарних та кросдисциплінарних підходів, підлягає певному переосмисленню або, по-сучасному, перезавантаженню. І це є цілком закономірним, адже подолання кордонів є характерною рисою буття сучасної цивілізації.

Спробуємо поглянути на виклики, з якими стикається класична модель університету у часовому та просторовому вимірі. Нині цей підхід розробляє С.В. Курбатов [4]. В часовому контексті головним фактором, який змінив сутність та природу сучасної цивілізації, став фактор інновацій. Як ми підкреслювали в одній із своїх праць: «Інновації окреслюють долі глобального світу, вони – сутність постіндустріального, інформаційного суспільства, постійні зміни якого проблематизують буття людини... Дослідження феномену інновації – це спроба дослідити спосіб орієнтації людини в нестримній динаміці життя, спроба відповісти, які смислові, всезагальні орієнтири встановлюють той спосіб людського життя, в якому домінуючу роль відіграють постійні зміни і нововведення» [6, с.

6]. По суті, дослідницька складова університетської місії має інноваційний характер, і зростання значення дослідницького компонента в структурі місії сучасного університету, яке відверто простежується впродовж останніх десятиліть, відображає вплив інновацій на університетське життя.

Модель дослідницького університету, що спирається на гумбольдтівські підходи та принципи, виникає спочатку в США, а потім поширюється по всьому світу. Саме ця модель в найбільш чистому вигляді втілює інноваційний характер сучасної цивілізації. Перші американські дослідницькі університети виникають ще у XIX ст. – це, наприклад, створений у 1876 році Університет Джона Хопкінса. У XX ст. активно створюються і спеціальні інституції, мета яких – підтримка наукових досліджень у стратегічно важливих для держави сферах. Так, у 1916 р. в США було створено Національну дослідницьку раду, а у 1940 р. – Національну оборонну дослідницьку раду.

Звичайно, американська модель дослідницького університету відрізнялася від класичної моделі німецького університету, запропонованої Вільгельмом фон Гумбольдтом. На думку Філіпа Альтбаха, ці відмінності можна звести до наступних положень: 1) служіння суспільству та його інтересам проголошувалось в американських університетах найвищою цінністю; 2) система управління університетом була більш демократичною, ніж в Європі, оскільки в її основі лежав кафедральний устрій з відповідною спеціалізацією; 3) управлінські та адміністративні функції здійснювалися на рівні цих підрозділів представниками, безпосередньо обраними співробітниками, в той час як вище керівництво університетів на рівні президента та деканів призначалось урядом або ж спеціальними радами [9, с. 15].

За даними американських дослідників Річарда Аткінсона та Вільяма Бленпайда [12, с. 44], у 2003 р. у ста кращих дослідницьких університетах США проводилося 79,6% усіх наукових досліджень, а десять кращих дослідницьких університетів проводили 16,9% досліджень. Витрати на наукову діяльність дослідницьких університетів впродовж 1973-2003 рр. зростали вкрай асиметрично – найбільшим було зростання у медичній галузі (з 3 до 12 млрд. доларів), біологічних (з 3 до 7 млрд. доларів) та інженерних (з 1 до 5,6 млрд. доларів) науках. Впродовж 1983-2003 рр. кількість аспірантів американських дослідницьких університетів зросла з 70 тис. до 130 тис. При цьому майже 41% аспірантів в 2003 р. були іноземцями.

Згідно з останніми редакціями класифікації Карнегі (2010 та 2015 р.), американські дослідницькі університети поділені на три групи: 1) докторські університети з найвищою дослідницькою активністю (115 університетів); 2) докторські університети з високою дослідницькою активністю (107 університетів) та 3) докторські університети з помірною дослідницькою активністю (113 університетів) [14]. Фінансові умови існування провідних дослідницьких університетів просто вражаючі. Так, найбагатший американський університет – Гарвард, витратив в 2015 фінансовому році 4,5 млрд. дол., а розмір його ендаументу склав 37,6 млрд. дол. При цьому, в університеті працювали 2400 постійних та 10400 афілійованих співробітників, а навчалися більше 21000 студентів. В 2015-2016 р. вартість навчання в цьому університеті складало для студента 45278 американських доларів на рік [16].

Модель саме дослідницького університету через систему власних індикаторів оцінює найстаріший міжнародний рейтинг – Академічний рейтинг світових університетів або ж Шанхайський рейтинг. Ключовий показник для цього рейтингу, який виходить з 2003 р. – кількість лауреатів Нобелівської премії, а також інших найпрестижніших нагород, серед випускників та співробітників університету. Також враховується частота цитувань та кількість наукових публікацій у провідних академічних виданнях. Як наслідок, вже багато років Гарвард очолює цей рейтинг, а серед першого десятка кращих

університетів світу – 8 американських та 2 британських вищих навчальних закладів. У 2016 р. цей десяток виглядає наступним чином [10]:

Таблиця 1

Найкращі університету за версією Академічного рейтингу світових університетів (ARWU) у 2016 р.

№	Університет	Країна	Бал
1	Гарвард	США	100
2	Стенфордський університет	США	74,4
3	Університет Каліфорнії в Берклі	США	70,1
4	Кембридж	Велика Британія	69,6
5	Массачусетський технологічний інститут (MIT)	США	69,2
6	Принстонський університет	США	62
7	Оксфорд	Велика Британія	58,9
8	Каліфорнійський технологічний інститут	США	57,8
9	Колумбійський університет	США	56,7
10	Університет Чікаго	США	54,2

Цікаво поглянути і на десять кращих країн, університети яких представлені в Академічному рейтингу світових університетів або Шанхайському рейтингу цього року [11]. Це – найбільш розвинені країни сучасного світу, які, за визначенням Іммануїла Валлерстайна, складають його центр.

Таблиця 2

Десять кращих країн, університети яких представлені в Академічному рейтингу світових університетів (ARWU) в 2016 році

Країна	ТОП 20	ТОП 100	ТОП 200	ТОП 300	ТОП 400	ТОП 500
США	15	50	71	98	119	137
Велика Британія	3	8	21	28	33	37
Японія	1	4	6	9	12	16
Швейцарія	1	4	6	7	8	8
Австрія	-	6	8	14	21	23
Канада	-	4	6	13	16	19
Німеччина	-	3	14	21	27	38
Франція	-	3	9	13	18	22
Нідерланди	-	3	9	11	12	12
Швеція	-	3	5	8	10	11

На відміну від інноваційного, дослідницького виміру університетської діяльності, який був присутнім уже в класичній моделі, запропонованій Вільгельмом фон Гумбольдтом, головні просторові виклики сучасному університету сформувалися вже у ХХ ст., пов'язані вони з розвитком підприємництва та зростанням значення економічної складової у діяльності будь-якої соціальної інституції. Процес глобалізації створює могутнє економічне та соціальне підґрунтя для перетворення університету на транснаціональну інституцію. За цих умов здобуття університетської освіти перетворюється на приватну справу громадян з відповідними економічними наслідками. Один з провідних сучасних соціологів, професор Університету Берклі Майкл Буравой зазначає: «В усьому світі можна зараз ідентифікувати тенденцію до приватизації вищої освіти. В 60-ті та 70-ті р. минулого століття ми в США мали тенденцію до зростання кількості публічних і приватних університетів та їх конкуренцію. Наприкінці 70-х та у 80-

ті на хвилі маркетизації наші урядовці вирішили, що вони не можуть повністю фінансувати публічні університети, це занадто дорого коштує. Це призвело до скорочення фінансування публічних університетів та примусило останні заробляти гроші» [1, с. 101-102].

Це практично ті процеси, з якими Україна стискається в останні роки. Ще у 2004 р. вітчизняні дослідники Микола Поляков та Варфоломій Савчук стверджували: «Одним зі шляхів швидкого реагування на запити економіки та промисловості може стати використання низкою університетів і технічних вузів із програмою, наближеною до університетів, моделі «підприємницького університету». Зміцнення позицій «Entrepreneurial university» при загальносвітовій кризі університетської системи, зменшенні обсягів державного фінансування, при ще значній залежності від держави змушує університети шукати інші шляхи стабілізації свого фінансового стану. Цей процес почався в Європі 10-15 років тому і має приклади накопиченого позитивного досвіду» [5, с. 261-262].

Фактично, підприємницький університет представляє собою спробу використати бізнесові підходи та принципи в університетському житті, «перезавантажити» університетське життя у відповідності з ними. У США подібна робота активізується після ухвалення 12 грудня 1980 року Акту Бейха-Доула, що значно полегшило університетам можливість займатися комерційною діяльністю та підприємництвом. Одночасно поширюються дослідження комерційної складової діяльності університету. Як зазначають Френк Розермел, Шанті Агінг та Лін Хуан, за період з 1981 по 2005 р. у 28 наукових журналах було надруковано 173 статті, що присвячено розгляду університетського підприємництва. Найбільш популярними темами статей були: підприємницький дослідницький університет (86 статей – 50%); створення нових фірм (42 статті – 24%) та екологічний контекст та інновації (29 статей – 17%). За межами США вийшло 77 статей (45%): переважно у Великій Британії (26), Швеції (14) та Бельгії (11) [20, с. 695-696].

У надрукованій в 2013 р. статті з промовистою назвою «Коли знання одружується з капіталом: народження академічного підприємства» один з найбільш авторитетних експертів у цій галузі Генрі Іцкович наступним чином пояснює процес комерціалізації університетського життя: «Існує своєрідний симбіоз між знанням та капіталом – різноманітні форми капіталу: економічний, людський та інтелектуальний передбачають створення нових знань, а знання є фундаментом акумуляції капіталу» [15, с. 109].

Але бізнес не був би бізнесом, якби не спробував «переграти» університет та зробити альтернативну йому інституцію на власному полі. Саме такою інституцією є корпоративний університет. Ґрунтовним дослідженням процесу становлення та поширення корпоративного університету стало дослідження Джин Мейстер [18]. Авторка розглядає цей феномен як «стратегічну парасольку» для вдосконалення та освіти співробітників, споживачів та поставщиків з метою реалізації організаційних стратегій. За прогнозами, саме ця модель буде найбільш затребуваною в ХХІ ст.

Перший корпоративний університет було створено в 1956 р. в США на базі відомої транснаціональної компанії Дженерал Електрикс. Цей університет продовжує успішно функціонувати і в наш час. Але масовий розвиток корпоративних університетів починається в 90-ті роки ХХ ст. Так, за період з 1993 по 2001 р. кількість корпоративних університетів збільшилася з 400 до 2000, а в 2010 році досягла 3700 [17]. На думку голландського дослідника Мартіжна Радемекерса, «швидке зростання кількості корпоративних університетів починаючи з 1990-х р. довело, що це не лише данина моді. Корпоративні університети змогли перетворитися з простих підрозділів для проведення тренінгів на центри трансферу та обміну знаннями, а також інноваціями – як всередині компаній, так і між ними» [19, с. 130].

Однак серед сучасних дослідників існують і досить сурові критики корпоративної моделі університету. Так, Стенлі Аронович та Генрі Жиро стверджують: «В корпоративній культурі соціальні аспекти життя інтерпретуються в контексті індивідуальних або економічних підходів, що девальвує демократичні імпульси або ж «розчиняє» їх у ринкових імперативах. Це загрожує як розумінню демократії в якості фундаменту наших прав і свобод, так і призводить до переосмислення значення та завдань освіти» [12, с. 334].

Висновки та перспективи подальших досліджень Підсумовуючи, я хочу ще раз підкреслити основні виклики класичній моделі університету в XXI ст. По-перше, це інноваційний характер сучасної цивілізації, яка, на відміну від попередніх епох, постійно прагне змін та орієнтована на майбутнє як на вищу онтологічну цінність. Найбільш «чистим» втіленням відповіді на цей виклик є розвиток дослідницьких університетів, які ще часто називають університетами світового класу. По-друге, це комерціалізація університетського життя, що тісно пов'язана з процесом глобалізації та перетворенням університету на інтернаціональну інституцію. Відповіддю на цей виклик стало формування підприємницької та корпоративної моделі університету.

Сучасний університет переживає кризу, він опинився перед необхідністю досить радикальних трансформацій задля того, щоб адекватно відповідати очікуванням суспільства. Але, захоплюючись цими вражаючими змінами, не можна забувати про такі речі, як стала традиція, спадкоємність, гуманістичні принципи університетського життя. Тому завершити я хотів би словами німецького філософа Карла Ясперса, що не втратили сенсу для всіх, хто намагається осягнути ідею університету та відчуває його призначення: «Університет збідніє, якщо живе духовне підґрунтя припинить своє існування, якщо запанує філологія без філософії, технічна практика без теорії, безконечні факти без ідей, наукове дисциплінування, а не дух» [8, с. 117].

Література

1. Буравой, Майкл Феномен нерівності: виклики для університетської освіти (розмову вів Сергій Курбатов) - http://www.philosopheducation.com/images/Files/PDF/2014_issue_2/2_15_9.pdf
2. Гадамер Ганс-Георг. Ідея Університету – вчора, сьогодні, завтра / Ганс-Георг Гадамер // Ідея університету : Антологія / ред. Марія Зубрицька. – Львів : Літопис, 2002. – С. 169–184.
3. Гумбольдт В. Про внутрішню та зовнішню організацію вищих наукових закладів у Берліні / Вільгельм фон Гумбольдт // Ідея університету : Антологія / ред. Марія Зубрицька. – Львів : Літопис, 2002. – С. 25–36.
4. Курбатов С.В. Феномен університету в контексті часових та просторових викликів: Монографія / С.В. Курбатов. – Суми : Університетська книга, 2014. – 262 с.
5. Поляков М. В. Класичний університет. Еволюція, сучасний стан, перспективи / М. В. Поляков, В. С. Савчук. – К. : Генеза, 2004. – 416 с.
6. Феномен інновацій: освіта, суспільство, культура : монографія / за ред. В. Г. Кременя. – К. : Педагогічна думка, 2008. – 472 с.
7. Шнедельбах Герберт. Університет Гумбольдта / Герберт Шнедельбах // Логос. – 2002. – № 5–6(35). – С. 1–14.
8. Ясперс Карл. Ідея Університету / Карл Ясперс // Ідея університету : Антологія / ред. Марія Зубрицька. – Львів : Літопис, 2002. – С. 111–165.
9. Altbach P. G. The Road to Academic Excellence: The Making of World-Class Research Universities / P. G. Altbach, J. Salmi. – World Bank, 2011. – 366 p.

10. Academic Ranking of World Universities
<http://www.shanghairanking.com/ARWU2016.html>
11. Academic Ranking of World Universities: Statistics
<http://www.shanghairanking.com/ARWU-Statistics-2016.html>
12. Aronowitz Stanley. The Corporate University and the Politics of Education / Stanley Aronowitz, Henry A. Giroux // *The Educational Forum*. – 2000. – Vol. 64, no. 4. – P. 332–339.
13. Atkinson Richard C. Research Universities: Core of the US Science and Technology System / Richard C. Atkinson, William A. Blanpied // *Technology in Society*. – 2008. – № 30. – P. 30–48.
14. Carnegie Classifications <http://carnegieclassifications.iu.edu/>
15. Etzkowitz Henry. When Knowledge Married Capital: The Birth of Academic Enterprise / Henry Etzkowitz // *Journal of Knowledge-based Innovation in China*. – 2013. – Vol. 5, no. 1. – P. 44–59.
16. Harvard at a Glance <http://www.harvard.edu/about-harvard/harvard-glance>
17. Hearn D. An Examination of Corporate University Model [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.newfoundations.com/OrgTheory/Hearn721.html>
18. Meister J. Corporate Universities: Lessons in Building a World-Class Work Force / J. Meister. – McGraw-Hill, 1998. – 256 p.
19. Rademakers M. Corporate Universities: Driving Force of Knowledge Innovation / M. Rademakers // *The Journal of Workplace Learning*. – 2005. – Vol. 17. – P. 130–136.
20. Rothaermel Frank T. University Entrepreneurship: A Taxonomy of the Literature / Frank T. Rothaermel, Shanti D. Agung, Lin Jiang // *Industrial and Corporate Change*. – 2007. – Vol. 16, no. 4. – P. 691–791.
21. Scott John C. The Mission of the University: Medieval to Postmodern Transformations / John C. Scott // *The Journal of Higher Education. Special Issue: Moving into the Next 75 Years*. – 2006. – Vol. 77, no. 1. – P. 1–39.

References:

1. Buravoy, Maykl Fenomen nerivnosti: vyklyky dlya universytets'koyi osvity (rozmovu viv Serhiy Kurbatov http://www.philosopheducation.com/images/Files/PDF/2014_issue_2/2_15_9.pdf
2. Hadamer Hans-Heorh. Ideya Universytetu – vchora, s'ohodni, zavtra / Hans-Heorh Hadamer // *Ideya universytetu : Antolohiya* / red. Mariya Zubryts'ka. – L'viv : Litopys, 2002. – S. 169–184.
3. Humbol'dt V. Pro vnutrishnyu ta zovnishnyu orhanizatsiyu vyshchyykh naukovyykh zakladiv u Berlini / Vil'hel'm fon Humbol'dt // *Ideya universytetu : Antolohiya* / red. Mariya Zubryts'ka. – L'viv : Litopys, 2002. – S. 25–36.
4. Kurbatov S.V. Fenomen universytetu v konteksti chasovykh ta prostorovykh vyklykiv: Monohrafiya / S.V. Kurbatov. – Sumy : Universytets'ka knyha, 2014. – 262 s.
5. Polyakov M. V. Klasychnyy universytet. Evolyutsiya, suchasnyy stan, perspektyvy / M. V. Polyakov, V. S. Savchuk. – K. : Heneza, 2004. – 416 s.
6. Fenomen innovatsiy: osvita, suspil'stvo, kul'tura : monohrafiya / za red. V. H. Kremenyha. – K. : Pedahohichna dumka, 2008. – 472 s.
7. Shnedel'bakh Gerbert. Universitet Gumbol'dta / Gerbert Shnedel'bakh // *Logos*. – 2002. – № 5–6(35). – C. 1–14.
8. Yaspers Karl. Ideya Universytetu / Karl Yaspers // *Ideya universytetu : Antolohiya* / red. Mariya Zubryts'ka. – L'viv : Litopys, 2002. – S. 111–165.

9. Altbach P. G. The Road to Academic Excellence: The Making of World-Class Research Universities / P. G. Altbach, J. Salmi. – World Bank, 2011. – 366 p.
10. Academic Ranking of World Universities
<http://www.shanghairanking.com/ARWU2016.html>
11. Academic Ranking of World Universities: Statistics
<http://www.shanghairanking.com/ARWU-Statistics-2016.html>
12. Aronowitz Stanley. The Corporate University and the Politics of Education / Stanley Aronowitz, Henry A. Giroux // The Educational Forum. – 2000. – Vol. 64, no. 4. – P. 332–339.
13. Atkinson Richard C. Research Universities: Core of the US Science and Technology System / Richard C. Atkinson, William A. Blanpied // Technology in Society. – 2008. – № 30. – P. 30–48.
14. Carnegie Classifications <http://carnegieclassifications.iu.edu/>
15. Etzkowitz Henry. When Knowledge Married Capital: The Birth of Academic Enterprise / Henry Etzkowitz // Journal of Knowledge-based Innovation in China. – 2013. – Vol. 5, no. 1. – P. 44–59.
16. Harvard at a Glance <http://www.harvard.edu/about-harvard/harvard-glance>
17. Hearn D. An Examination of Corporate University Model [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.newfoundations.com/OrgTheory/Hearn721.html>
18. Meister J. Corporate Universities: Lessons in Building a World-Class Work Force / J. Meister. – McGraw-Hill, 1998. – 256 p.
19. Rademakers M. Corporate Universities: Driving Force of Knowledge Innovation / M. Rademakers // The Journal of Workplace Learning. – 2005. – Vol. 17. – P. 130–136.
20. Rothaermel Frank T. University Entrepreneurship: A Taxonomy of the Literature / Frank T. Rothaermel, Shanti D. Agung, Lin Jiang // Industrial and Corporate Change. – 2007. – Vol. 16, no. 4. – P. 691–791.
21. Scott John C. The Mission of the University: Medieval to Postmodern Transformations / John C. Scott // The Journal of Higher Education. Special Issue: Moving into the Next 75 Years. – 2006. – Vol. 77, no. 1. – P. 1–39.